

عنوان: بررسی وضعیت مؤلفه‌های سواد گردشگری در کتاب‌های درسی دوره متوسطه دوم رشته علوم انسانی

سیروس محمودی^۱

اطلاعات مربوط

به مقاله

کلید واژگان

گردشگری،
کتاب‌های
درسی، تحلیل
محتوا، آنتروپی
شانون

چکیده

گردشگری تعامل فرهنگی- اجتماعی، مناطق مختلف جهان را تسهیل نموده و به عنوان ابزاری برای توسعه صلح جهانی و گفتگوی بین تمدن‌ها به رسمیت شناخته شده است. نظام آموزش و پرورش نقش مهمی در توسعه فرهنگ گردشگری ایفا می‌کند. در پژوهش حاضر وضعیت مؤلفه‌های سواد گردشگری در کتاب‌های درسی دوره متوسطه دوم رشته علوم انسانی بررسی شده است. روش پژوهش توصیفی و از نوع تحلیل محتوا است. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه کتاب‌های درسی دوره دوم متوسطه رشته علوم انسانی (چاپ ۱۴۰۲) بوده است که با نمونه‌گیری هدفمند ۲۰ جلد از کتاب‌های درسی این دوره به عنوان نمونه انتخاب شد. ابزار پژوهش، سیاهه تحلیل محتوای محقق ساخته بود که برای تعیین روایی از روش روایی صوری و محتوایی و برای تعیین پایایی از روش بازآزمایی استفاده شده است و برای تحلیل داده‌ها از روش آنتروپی شانون استفاده شده است. یافته‌های پژوهش نشان داد که در کتاب‌های دوره دوم متوسطه رشته علوم انسانی، به مؤلفه‌های «جاذبه‌های تاریخی، باستانی، هنری و فرهنگی» با ۳۶۶ فراوانی (۵۱/۵ درصد) و «جاذبه‌های طبیعی» با ۹۰ فراوانی (۱۲/۶ درصد) توجه بیشتر و به مؤلفه‌های «وسایل حمل و نقل مسافرتی» با ۱۱ فراوانی (۱/۵ درصد) و «تعاریف و مفاهیم گردشگری» با ۱۰ فراوانی (۱/۴ درصد) توجه کمتری شده بود و به مؤلفه «تأثیر سیر و سفر بر رشد شخصیت و بلوغ فکری گردشگر» هیچ اشاره‌ای نشده بود. همچنین مؤلفه‌های «آثار و نتایج اجتماعی و فرهنگی گردشگری» با ضریب اهمیت ۰/۱۰۶ و «هویت گردشگر (داخلی و خارجی)» با ضریب اهمیت ۰/۱۰۵ دارای بیشترین ضریب اهمیت و مؤلفه‌های «اماکن پذیرایی و اقامتی» با ضریب اهمیت ۰/۰۲۳ و «رعایت اصول زیست محیطی در هنگام گردشگری» با ضریب اهمیت ۰/۰۲۱ دارای ضریب اهمیت کمتری بوده است.

^۱. استادیار دانشگاه پیام نور تهران، تهران، ایران mahmoudi.s@pnu.ac.ir

مقدمه و بیان مسأله

گردشگری تعامل فرهنگی- اجتماعی، مناطق مختلف جهان را تسهیل نموده و به عنوان ابزاری برای توسعه صلح جهانی و گفتگوی بین تمدن‌ها به رسمیت شناخته شده است. گردشگری یکی از بزرگترین زمینه‌های ایجاد اشتغال، درآمد و موتور محرک بسیاری از اقتصادهای در حال توسعه به شمار می‌رود (رنجبریان و زاهدی، ۱۳۹۴). گردشگری با انتقال ثروت از قشرهای غنی و ثروتمند به سایر اقشار جامعه، سبب توازن اقتصادی می‌شود و با تولید مشاغل گوناگون و فراوان بر زندگی اجتماعی تأثیر مثبت می‌گذارد و سبب ارتقاء زندگی طبقات وسیعی از مردم می‌شود (ضیایی و میرزایی، ۱۳۹۴). گردشگری ریشه عمیق در ارزش‌های انسانی، رفتار و فرهنگ دارد و موجب فروریختن مرزهای بی‌اعتمادی می‌شود و از پیشداوری در مورد مردم مناطق و کشورهای مختلف پیشگیری می‌نماید و سبب می‌شود که مردم درک درستی از صلح، تعامل و محبت داشته باشند. مشاهده تمدن‌های گوناگون، تماس با مردمانی با فرهنگ‌ها و سنت‌های متفاوت، بازدید از شهرها و بناهای باستانی و تماشای طبیعت روح نواز انسان را از خودمحوری دور می‌کند و شیوه نگرش انسان را به جهان ژرفا می‌بخشد. به برکت سیر و سیاحت می‌توان به مفاهیم حیات پی برد و با دیدن مناظر و چشم‌اندازهای طبیعی و آثار خلاقیت‌های فکری بشر، به وحدت وجود و اتحاد عناصر هستی پی برد و به این ترتیب، راه عشق به عالم وجود و مظاهر آن و دوستی با هم‌نوع خود و با جامعه بشری را آموخت و در طریق پرورش نفس و تعالی روح گام برداشت (محلّاتی، ۱۳۸۰).

گردشگری در بسیاری از کشورهای جهان به عنوان یک عامل کلیدی در تحول اجتماعی و اقتصادی مطرح می‌باشد (Velempini & Martin, 2019 & Adukaite, van Zyl, & Cantoni, 2017). با این وجود، بسیاری از این کشورها به دلایل مختلف، قادر به استفاده از پتانسل گردشگری برای توسعه فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی خود نیستند (Addison & Taumoepeau, 2016). کشور جمهوری اسلامی ایران نیز با وجود داشتن پتانسیل‌های فراوان در زمینه گردشگری، توفیق چندانی در بهره‌برداری مؤثر از این صنعت پیشرو و مولد نداشته است (پاپلی یزدی و سقایی، ۱۳۹۳).

صاحب‌نظران علوم انسانی، آموزش را کلید بهره‌برداری مؤثر از صنعت گردشگری می‌دانند و بر آموزش به عنوان راه‌حل اساسی برای گسترش و تعمیق فرهنگ گردشگری تأکید نموده‌اند (Ruhanen & Bowles, 2019). نهاد آموزش و پرورش نقش اساسی در تبیین اصول، مفاهیم و اهمیت گردشگری و سیر و سیاحت برای نسل جوان به عهده دارد با این وجود پژوهش‌های متعددی نشان داده است که در نظام‌های آموزش و پرورش، به آموزش گردشگری توجه کافی مبذول نشده است (Goeldner Ritchie, & McIntosh, 2000). در بین دوره‌های مختلف آموزش و پرورش، دوره متوسطه دوم نقش اساسی در ارتقاء آموزش گردشگری ایفا می‌کند (Velempini & Martin, 2019). در واقع، تلفیق آموزش گردشگری در برنامه درسی این دوره، در تقویت مهارت‌ها، توانایی‌ها و فرهنگ گردشگری در نسل جدید بسیار مؤثر می‌باشد (Gardella, 2020).

در دوره متوسطه دوم، کتاب‌های درسی همه روزه به وسیله معلمان و دانش‌آموزان به کار می‌رود و به عنوان اصل و اساس برنامه درسی، مورد تأکید معلمان واقع می‌شوند (Altabach, 2015). به طوری که غالب فعالیت‌های آموزشی و پرورشی در چارچوب کتاب درسی و محتوای آن انجام می‌شود (یارمحمدیان، ۱۳۹۷: ۲۳). از این نظر محتوای کتاب‌های درسی، نقشی مهم در تحقق اهداف ایفا می‌کند و تحلیل و بررسی این محتوا برای برنامه‌ریزی، تدوین، تغییر و روزآمد کردن کتاب‌های درسی، اهمیتی اساسی دارد (نیکلس، ۱۳۸۱). بر این اساس در پژوهش حاضر، وضعیت مؤلفه‌های سواد گردشگری در کتاب‌های درسی دوره متوسطه دوم رشته علوم انسانی بررسی شده است.

۲- سؤالات تحقیق

سوال اصلی:

- وضعیت محتوای کتاب‌های درسی دوره دوم متوسطه رشته علوم انسانی در خصوص توجه به مؤلفه‌های سواد گردشگری چگونه می‌باشد؟

سؤالات فرعی:

- وضعیت محتوای کتاب‌های درسی پایه دهم رشته علوم انسانی در خصوص توجه به مؤلفه‌های سواد گردشگری چگونه می‌باشد؟

- وضعیت محتوای کتاب‌های درسی پایه یازدهم رشته علوم انسانی در خصوص توجه به مؤلفه‌های سواد گردشگری چگونه می‌باشد؟

- وضعیت محتوای کتاب‌های درسی پایه دوازدهم رشته علوم انسانی در خصوص توجه به مؤلفه‌های سواد گردشگری چگونه می‌باشد؟

- ضریب اهمیت مؤلفه‌های سواد گردشگری در کتاب‌های درسی دوره دوم متوسطه رشته علوم انسانی چگونه می‌باشد؟

گردشگری از نظر سازمان جهانی توریسم، فعالیتی است که افراد با هدف تفریح، تجارت یا سایر اهداف به مقصدی خارج از زندگی خود سفر کرده و در آنجا اقامت می‌کنند (Olsson & Martinsson, 2007). آموزش گردشگری حدوداً در ۵۰ سال پیش در مؤسسات آموزشی و حرفه‌ای اروپا شروع شد (Airey, 2016). با رشد و تکامل صنعت گردشگری، مربیان شروع به بازآموزی گردشگری نمودند تا بتوانند همه جنبه‌های گردشگری را برای دانش‌آموزان تبیین نمایند (Jameson-Charles, 2012). برنامه‌های آموزش گردشگری باید فرصت‌های یادگیری عمیق را برای دانش‌آموزان فراهم کند تا دانش‌آموز هم‌قادر به توسعه دانش و درک عمیق در مورد گردشگری باشد و هم توانایی به کارگیری این دانش و درک را در موقعیت‌های پیچیده داشته باشد (Hayes & Tucker & Golding, 2019). گنجاندن مفاهیم مرتبط با گردشگری در کتاب‌های درسی سبب می‌شود که دانش‌آموزان با جاذبه‌های تاریخی و باستانی، طبیعی، صنایع دستی، اماکن مذهبی و فرهنگ و اقوام کشورهای مختلف، هنر و معماری، گنجینه‌های ملی، بهداشت سفر و کمک‌های اولیه آشنا شوند و این آشنایی با فوائد سیر و سیاحت و آثار مثبتی که بر ارتقاء سطح بینش و توسعه جهان‌بینی افراد دارد، می‌تواند در امر گسترش فرهنگ گردشگری بسیار مؤثر باشد و از سوی دیگر افراد با هنجارها و نحوه رفتار صحیح در هنگام مسافرت و گردش، در ارتباط با مسائل زیست محیطی، رعایت نظافت در اماکن عمومی و مواردی از این قبیل آشنا می‌شوند و این مسئله سبب می‌شود که نسل جوان از یک سو میزبانان خوبی برای گردشگران باشند و از سوی دیگر خود نیز گردشگرانی باشند که به قوانین و فرهنگ مردمان کشورهای دیگر احترام بگذارند (محلانی، ۱۳۸۰).

۳-۱- اهمیت گردشگری و سیر و سیاحت در قران:

در قران کریم، آیات متعددی در مورد سیر و سیاحت و گردشگری نازل شده است که هدف آنها شناخت آفریدگار هستی، عبرت‌گیری از سرگذشت گذشتگان و تعالی و گسترش بینش انسان است. (جوادی آملی، ۱۳۹۹). قران در آیه ۲۰ سوره عنکبوت می‌فرماید «بگو ای پیامبر، در زمین سیر و سفر کنید و ببینید که خدا چگونه موجودات را از نیستی به هستی آورد و سپس به علم دیگری رهسپار می‌کند. به درستی که خدا بر هر چیزی توانا است». در زمینه اهمیت سیر و سیاحت در اسلام و قران همین بس که تعداد ۲۹ آیه از کلام الله مجید به این امر اختصاص دارد که در هفت

آیه صراحتاً به عنوان «قل سیرو فی الارض» و در هفت آیه دیگر عبارت «افلم یسیرو فی الارض» بیان شده است (سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی، ۱۴۰۰).

انسان ناآگاه و مغرور که در عین ناتوانی و عجز به قدرت خویش می‌نازد و خود را محور جهان می‌پندارد، با سیر و سفر کردن و با دیدن شگفتی‌های خلقت، از نظر اخلاقی دگرگون می‌شود و به اخلاق و سنجایی نیکو آراسته می‌گردد (محللاتی، ۱۳۸۰: ۴۹).

۳-۲- اثرات گردشگری

گردشگری می‌تواند اثرات متفاوت و قابل توجهی در منطقه گردشگری پذیر بر جای بگذارد. این اثرات می‌توانند اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و زیست محیطی باشند. با توجه به پیچیدگی و گستردگی فعالیت‌های گردشگری، اثرات ناشی از آن نیز ابعاد به هم پیوسته بسیاری دارند که باید در مطالعه اثرات گردشگری به آنها توجه شود (رضوانی، ۱۳۹۸).

۳-۲-۱- اثرات اقتصادی گردشگری:

منابع اقتصادی حاصل از گردشگری، برای کشورهای مختلف مسئله بسیار مهمی است و یکی از منابع مهم درآمد کشورها محسوب می‌شود و بخش اعظمی از توایید ناخالص ملی را تشکیل می‌دهد. همچنین توسعه گردشگری عامل مؤثری در مقابله با فقر اقتصادی است و سبب افزایش درآمد قشرهای مختلف، کاهش بیکاری و رونق اقتصادی و در نتیجه بهبود کیفیت زندگی مردم و افزایش رفاه اجتماعی می‌شود (کاظمی، ۱۳۹۹).

۳-۲-۲- اثرات اجتماعی-فرهنگی گردشگری:

آثار اجتماعی-فرهنگی گردشگری، به این مسئله اشاره دارد که گردشگری در الگوی رفتاری، ساختارهای اجتماعی، سبک زندگی میزبانان و گردشگران و ارزش‌های افراد تأثیرگذار است (کاظمی، ۱۳۹۹). از آنجا که بستر و زیربنای فعالیت‌های گردشگری، محیط فرهنگی-اجتماعی است، بنابراین فرهنگ گردشگران و جامعه محلی بر هم اثر متقابل دارد (بارنز، ۱۳۹۰). هیچ عاملی نمی‌تواند به اندازه سیر و سیاحت در ارتقای سطح آگاهی مردم در مورد خصوصیات اخلاقی و فرهنگی ملت‌ها و اقوام مختلف مؤثر باشد (معصومی، ۱۳۸۵).

۳-۲-۳- اثرات زیست محیطی گردشگری:

گردشگری آثار منفی و مثبت متعددی بر محیط زیست دارد. ترافیک، آلودگی، مصرف بی‌رویه منابع و تغییر شکل چشم‌اندازهای طبیعی از آثار منفی گردشگری می‌باشد و از سوی دیگر حفاظت از محیط زیست در برابر آسیب‌های ناشی از فعالیت صنایع آلاینده از آثار مثبت گردشگری می‌باشد (کاظمی، ۱۳۹۹).

۳-۲-۴- انواع گردشگری:

گردشگری را می‌توان بر حسب عوامل مختلف ذیل گونه‌شناسی و دسته‌بندی نمود. اهداف تعیین شده، انگیزه، قصد، میزان تعطیلات، زمان ماندگاری گردشگر، فعالیت‌های تفریحی جنبی، پتانسیل‌های طبیعی و فرهنگی و غیره (زاهدی و رنجبریان، ۱۳۹۵).

علی اصغر رضوانی انواع گونه‌های گردشگری را به صورت زیر تقسیم‌بندی نموده است ۱- گردشگری تفریحی ۲- گردشگری فرهنگی ۳- گردشگری درمانی ۴- گردشگری اجتماعی ۵- گردشگری ورزشی ۶- گردشگری زیارتی ۷- گردشگری سیاسی ۸- گردشگری بازرگانی (رضوانی، ۱۳۹۸، ص ۱۱۰). پاپلی یزدی نیز طبقه‌بندی مفصل و جامعی از گردشگری بر اساس موضوع و مکان ارائه نموده است.

الف: گردشگری از نظر مکان و مقصد: ۱- گردشگری شهری ۲- گردشگری روستایی ۳- گردشگری عشایری و قبیله‌ای ۴- گردشگری در طبیعت ۵- گردشگری ساحلی و دریایی ۶- گردشگری کوهستانی

ب: گونه‌های گردشگری از نظر موضوع: ۱- گردشگری دریایی ۲- گردشگری فرهنگی-هنری ۳- گردشگری علمی-آموزشی ۴- اکوتوریسم ۵- گردشگری درمانی ۶- گردشگری اجتماعی ۷- گردشگری زیارت ۸- گردشگری آثار و میادین جنگ

با توجه به اهمیت موضوع، در سال‌های اخیر پژوهش‌های متعددی در این حوزه صورت گرفته است. در این بخش، این پژوهش‌های به اختصار مورد بحث قرار می‌گیرد.

حیدری (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان «بررسی جایگاه گردشگری در کتاب‌های درسی پایه نهم»، نشان داد که در کتاب‌های درسی پایه مذکور به مؤلفه «چیستی گردشگری» بیشترین توجه و به مؤلفه «نقش شهروندان و جامعه محلی در توسعه پایدار گردشگری» کمترین توجه مبذول شده بود. همچنین نتایج این پژوهش نشان داد که در کتاب مطالعات اجتماعی پایه نهم به مؤلفه‌های آموزش گردشگری بیشترین توجه مبذول شده بود.

مهدی‌پور میر و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان «تحلیل محتوای کتاب‌های درسی پایه ششم بر مبنای مؤلفه‌های آموزش گردشگری»، نشان دادند که در کتاب‌های درسی پایه مذکور به مؤلفه «چیستی گردشگری» بیشترین توجه و به مؤلفه «هویت گردشگر» کمترین توجه مبذول شده است. همچنین مؤلفه‌های آموزش گردشگری در پایه ششم از توزیع و پراکندگی مناسبی در کتاب‌های درسی برخوردار نبودند.

یوسفی‌پور (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان «تحلیل محتوای کتب مطالعات اجتماعی دوره متوسطه اول بر اساس توجه آنها به اهمیت گردشگری»، نشان داد در کتب مذکور به مؤلفه «گردشگری مذهبی» کمترین توجه و به مؤلفه «گردشگری تفریحی» بیشترین توجه مبذول شده بود.

نجات کیانی (۱۳۸۷) در پژوهشی با عنوان «بررسی جایگاه توریسم در کتاب‌های درسی دوره تحصیلی ابتدایی» نشان داد که در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی از سیزده مؤلفه گردشگری، فقط به هشت مؤلفه به صورت محدود توجه شده است و علاوه بر آن شیوه ارائه این مطالب در کتب درسی دوره ابتدایی با اصول برنامه‌ریزی درسی سازگار نیست.

محمدیان (۱۳۸۹) در پژوهشی با عنوان «بررسی میزان توجه به توریسم در برنامه درسی علوم انسانی دوره تحصیلی راهنمایی ایران»، نشان داد که در کتب درسی دوره راهنمایی به مؤلفه‌های شناختی بیشترین توجه و به مؤلفه‌های مهارتی و عاطفی توجه کمتری شده بود. همچنین نتایج این پژوهش نشان داد که در کتاب‌های مذکور به مؤلفه «توریسم از نگاه اسلام» توجهی نشده بود.

آدوکایت ون زل و کانتونی^۱ (۲۰۱۶) در پژوهش خود نشان دادند که فقدان برنامه‌ریزی جامع و سیاست‌گذاری‌های آموزشی در مدارس متوسطه در آفریقای جنوبی سبب شده که این کشور در استفاده از صنعت گردشگری برای توسعه اجتماعی و اقتصادی خود ناموفق باشد.

اوبی^۲ (۲۰۱۳) در پژوهش خود نشان داد که در کشور نیجریه، فراخوان‌هایی برای گنجاندن آموزش گردشگری در برنامه درسی مدارس متوسطه وجود دارد. در این کشور صاحب‌نظران حوزه گردشگری بر این باورند که جاذبه‌ها و مقاصد گردشگری زیادی در نیجریه وجود دارد، اما این کشور در زمینه رفع نیازهای صنعت گردشگری ناموفق بوده است، بر این اساس، این صاحب‌نظران استدلال می‌کنند که آموزش گردشگری باید در برنامه درسی مدارس متوسطه نیجریه گنجانده شود.

^۱. Adukaite, Van Zyl & Cantoni

^۲. Obi

جمع‌بندی پژوهش‌های فوق و سایر پژوهش‌های انجام شده در حیطه آموزش گردشگری، نشان می‌دهد که تا کنون در زمینه وضعیت مؤلفه‌های «آموزش گردشگری» در کتاب‌های درسی دوره متوسطه دوم پژوهشی انجام نشده است، از سوی دیگر در پژوهش‌های قبلی به همه ابعاد و مؤلفه‌های سواد گردشگری توجه نشده بود، بر این اساس پژوهش حاضر می‌تواند در زمینه رفع خلأهای پژوهشی، فرهنگی و تربیتی در این حوزه مؤثر باشد.

روش

در این پژوهش با توجه به ماهیت موضوع از روش تحلیل محتوا استفاده شده است. روش تحلیل محتوا یکی از روش‌هایی که در چند دهه اخیر به شدت رو به گسترش بوده است (کریپپندورف^۱، ۱۳۹۴؛ هولستی^۲، ۱۳۷۳). کرلینجر تحلیل محتوا را روشی پژوهشی برای توصیف عینی، منظم و کمی متغیرها دانسته است (سعدی‌پور، ۱۳۹۹). در این روش پژوهشگر می‌کوشد از طریق مطالعه یک پیام مکتوب یا شفاهی، به داده‌هایی دست یابد تا به کمک آنها، به بررسی سؤالات یا فرضیات تحقیق بپردازد (گال و بورگ^۳، ۱۳۹۹). سه مرحله اصلی تحلیل محتوا، عبارتند از: ۱- آماده‌سازی و سازماندهی (مرحله قبل از پیام) ۲- بررسی مواد (پیام) ۳- پردازش نتایج (سرمد، بازرگان و حجازی، ۱۳۹۳).

جامعه آماری پژوهش، کلیه درسی دوره متوسطه دوم بوده است. در این پژوهش در این پژوهش با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند، ۲۰ جلد از کتاب‌های درسی دوره متوسطه دوم رشته علوم انسانی (چاپ ۱۴۰۲) به عنوان نمونه انتخاب گردید.

در این پژوهش، برای بررسی و تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره متوسطه دوم، از فهرست واریسی تحلیل محتوا، استفاده شده است. مؤلفه‌ها و مصادیق گردشگری در جدول شماره (۱) قابل مشاهده است.

جدول ۱: مؤلفه‌ها و مصادیق سواد گردشگری

مؤلفه‌ها	مصادیق
ترویج فرهنگ سفر و گردشگری، مهمان‌نوازی و پذیرش گردشگران	مسئولیت‌پذیری هنگام گردشگری، نشانه سطح فرهنگی و تربیتی یک جامعه است (کتاب انسان و محیط زیست، پایه یازدهم، ص ۱۱۵). تصویر صفحه ۱۱۵ (کتاب انسان و محیط زیست، ص ۱۱۵)
آثار و نتایج اجتماعی و فرهنگی گردشگری	گردشگری از بعد فرهنگی و اجتماعی نیز مهم است، زیرا جوامع و کشورهای میزبان می‌توانند از طریق گردشگران به ترویج زبان، فرهنگ و رسوم اجتماعی خود بپردازند (انسان و محیط زیست، ص ۱۰۶)
آثار و نتایج اقتصادی گردشگری	گردشگری در ردیف شغل‌های پردرآمد، پاک و کم‌هزینه است که برای کشور میزبان می‌تواند اشتغال‌زایی، توسعه، رونق اقتصادی و ارتباطات جهانی سازنده ایجاد کند (جغرافیای ۱، ص ۹۸).
رعایت اصول زیست محیطی در هنگام گردشگری	گردشگری در پارک‌های ملی با رعایت قوانین و مقررات سازمان حفاظت محیط زیست و در مناطق مشخص شده انجام می‌شود. (انسان و محیط زیست، ص ۱۱۴)
جاذبه‌های تاریخی، باستانی، هنری و فرهنگی.	مسجد جامع قرطبه و کاخ الحمراء غرناطه، دو شاهکار معماری جهان اسلام به شمار می‌روند که سالانه میلیون‌ها گردشگر را از اقصی نقاط جهان جلب می‌کنند (تاریخ، ۲، ص ۶۵).
جاذبه‌های طبیعی	تمساح پوزه کوتاه از جاذبه‌های گردشگری بعضی روستاهای سیستان و بلوچستان است (انسان و محیط زیست، ص ۹۸)
اماکن مذهبی، قبور شهدا و میادین جنگ	وجود مراکز ارزشمند دینی، مذهبی، زیارتگاهی و اماکن مقدس کشور زمینه فرهنگی مناسبی برای گردشگری است (جغرافیای ۱، ص ۹۸).
دیدگاه دین اسلام در مورد سیر و سیاحت	بگو در زمین سیر کنید تا ببینید خداوند چگونه خلق را ایجاد کرده است «سوره عنکبوت، آیه ۲۰» (انسان و محیط زیست، ص ۱۰۲)
بهداشت سفر و کمک‌های اولیه	قرص‌های ضد عفونی کننده آب یکی از اقلام ضروری داخل کوله پشتی گردشگر بیابانی است (جغرافیای ۲، ص ۶۴)

1. Krippendorff & Holsti.

2. Holsti

3. Borge & Gall

وسایل حمل و نقل مسافرتی	شهرهایی که مقصد گردشگری هستند، باید وسایل حمل و نقل مناسب برای گردشگران را نیز فراهم کنند (جغرافیای ۳، ص ۶۷) تصویر صفحه ۶۸ (جغرافیای ۳، ص ۶۸)
اماکن پذیرایی و اقامتی	تصویر صفحه ۶۲ (جغرافیای ۲، ص ۶۲)
انواع مختلف گردشگری	یکی از انواع گردشگری که باید مورد توجه قرار گیرد، گردشگری روستایی است (جغرافیای ۱، ص ۱۰۰).
تعاریف و مفاهیم گردشگری	گردشگری: سفر و فعالیتی که خارج از محل زندگی انجام می‌شود و فرد برای حداقل یک روز و حداکثر یک سال جهت تفریح و اهدافی دیگر در مکانی غیر از محل زندگی اقامت و گشت و گذار می‌نماید (انسان و محیط زیست، ص ۱۰۳).
هویت گردشگر (گردشگر داخلی و خارجی)	گردشگران خارجی که از ژاپن بازدید می‌کنند، ممکن است از دیدن تعداد زیادی سطل زباله در هر خیابان تعجب کنند (انسان و محیط زیست، ص ۷۷)
تأثیر سیر و سفر بر بلوغ فکری گردشگر	-

برای تعیین روایی فهرست واریس تحلیل محتوا، از روش روایی صوری، محتوایی و نظر متخصصان استفاده شده است. به این ترتیب که فرم اولیه تحلیل محتوا، در اختیار پنج نفر از صاحب نظران این حوزه (اساتید رشته‌های گردشگری و علوم اجتماعی) برای تغییر و اصلاح قرار گرفت که پس از اعمال نظرات آنها فهرست واریس تحلیل محتوای نهایی تهیه گردید.

برای تأمین پایایی ابزار اندازه‌گیری از روش بازآزمایی استفاده شد. برای تأمین پایایی ابزار اندازه‌گیری از تکنیک اجرای مجدد استفاده شد. بدین صورت که فرم تحلیل محتوا به طور هم‌زمان و مجزا در اختیار تحلیل‌گر محتوای متخصص دیگری قرار گرفت که به طور مجزا چند درس از برخی کتاب‌ها را تحلیل نمایند. ضریب همبستگی داده‌های حاصل از تحلیل‌های انجام شده هم‌زمان توسط پژوهشگر اصلی و متخصص مذکور مورد محاسبه قرار گرفت و ضریب همبستگی بدست آمده ۹۱ درصد به دست آمد.

برای تحلیل محتوای کتاب‌های درسی، در این پژوهش متن، تصویر و پرسش مورد بررسی قرار گرفته است و واحد تحلیل، مضمون در نظر گرفته شده است.

امروزه برای تحلیل داده‌ها، روش‌های بسیاری ارائه شده است که اساس آنها، محاسبه رتبه درصدی از فراوانی شاخص‌ها است. در روش‌های مذکور مشکلات ریاضی وجود دارد که از اعتبار نتایج می‌کاهد (آذر، ۱۳۸۰). در این پژوهش نتایج با روش آنتروپی شانون^۱ که برگرفته از تئوری سیستم‌ها است، پردازش شده‌اند. در این روش، تحلیل داده‌ها بسیار قوی‌تر و معتبرتر انجام خواهد شد. در نظریه سیستم‌ها، «آنتروپی» شاخصی است برای اندازه‌گیری عدم اطمینان که با یک توزیع احتمال بیان می‌شود. (آذر، ۱۳۸۰). بر اساس این روش که به مدل جبرانی مشهور می‌باشد. داده‌های تحلیل محتوا با استفاده از شاخص‌های توصیفی در فرایند تحلیلی آنتروپی شانون بررسی شد. ابتدا فراوانی مؤلفه‌ها استخراج و در جدول مربوط درج شد. سپس داده‌های پژوهش در فرایند تحلیلی آنتروپی شانون (بهنجار کردن داده‌های جدول فراوانی، محاسبه بار اطلاعاتی مقوله‌ها، و به دست آوردن ضریب اهمیت آنها) تجزیه و تحلیل و توصیف شدند که در ادامه به توضیح مراحل سه‌گانه آن پرداخته می‌شود (قاسمی، ۱۴۰۰).

مرحله اول: ماتریس فراوانی‌های جدول فراوانی بهنجار می‌شوند. برای این کار از این رابطه استفاده شد:

$$P_{ij} = \frac{F_{ij}}{\sum_{i=1}^m F_{ij}} \quad (i = 1, 2, \dots, m, j = 1, 2, \dots, n)$$

بهنجار شده ماتریس فراوانی = P، فراوانی مقوله = F، شماره پاسخگو = i، شماره مقوله = j

m = تعداد پاسخگو

مرحله دوم: بار اطلاعاتی هر مقوله محاسبه و در ستونهای مربوطه قرار داده شد. برای این منظور از رابطه

زیر استفاده شد:

$$E_j = -K \sum_{i=1}^m [P_{ij} L_n P_{ij}] (j = 1, 2, \dots, n)$$

$$K = \frac{1}{L_n m}$$

هنگار شده ماتریس $p = [p_{ij}]$, $i = 1, 2, \dots, n$, لگاریتم نپری L_n , شماره پاسخگو i

شماره مقوله j , تعداد پاسخگو m

مرحله سوم: با استفاده از بار اطلاعاتی مقوله ، ضریب اهمیت هریک از مقوله ها محاسبه شد. هر مقوله ای

که بار اطلاعاتی بیشتری داشته باشد، از درجه اهمیت (W_j) بیشتری برخوردار است. برای محاسبه ضریب اهمیت از رابطه زیر استفاده شد:

$$W_j = \frac{E_j}{\sum_{j=1}^n E_j}$$

درجه اهمیت W_j , بار اطلاعاتی هر مقوله E_j , تعداد مقوله ها n , شماره مقوله j

در روش آنتروپی شانون، به مؤلفه هایی که دارای فراوانی بیشتر و توزیع هدفمند می باشد، ضریب اهمیت بالاتری تعلق می گیرد. نکته ضمنی اینکه، صرف فراوانی زیاد نمی تواند دال بر ضریب اهمیت بالا باشد. این روش به گونه ای است که مؤلفه هایی که فراوانی بالا دارند اما توزیع ناهمسان و نامتناوب دارند، در مقایسه با مؤلفه هایی که دارای فراوانی کمتر اما توزیع متناوب و همسان دارند، ضریب اهمیت پائینی کسب خواهند کرد (صالحی عمران و سبحانی نژاد، ۱۳۹۴: ۲۱۸).

یافته ها

در این بخش یافته های پژوهش بر اساس سؤالات پژوهش ارائه می گردد.

الف: فراوانی مؤلفه های سواد گردشگری در کتاب های درسی پایه دهم رشته علوم انسانی

بر اساس جدول شماره ۲، در کتاب های درسی پایه دهم علوم انسانی، در مجموع ۲۸۰ مرتبه به مؤلفه های سواد گردشگری توجه شده است. در کتاب های درسی این پایه، کتاب های جغرافیای (۱) با ۹۷ فراوانی (۳۴/۶ درصد)، تاریخ (۱) با ۱۳۸ فراوانی (۴۹/۳ درصد)، آمادگی دفاعی با ۲۴ فراوانی (۸/۶ درصد)، جامعه شناسی (۱) با ۱۲ فراوانی (۴/۳ درصد) بیشترین توجه و کتاب های دین و زندگی (۱) با ۷ فراوانی (۲/۵ درصد) و فارسی (۱) با ۲ فراوانی (۰/۷۱ درصد) توجه کمتری به مؤلفه های سواد گردشگری داشته اند و در کتاب اقتصاد هیچ توجهی به مؤلفه های سواد گردشگری نشده بود. همچنین در کتاب های درسی این پایه، به مؤلفه های «جاذبه های تاریخی، باستانی، هنری و فرهنگی» با ۱۷۲ فراوانی (۶۱/۴ درصد)، «جاذبه های طبیعی» با ۴۱ فراوانی (۱۴/۶ درصد)، «اماکن مذهبی، قبور شهدا و میادین جنگ» با ۲۵ فراوانی (۸/۹ درصد) و «دیدگاه دین اسلام در مورد سیر و سیاحت» با ۱۰ فراوانی (۳/۶ درصد) بیشترین توجه و به مؤلفه های «ترویج فرهنگ سفر و گردشگری، مهمان نوازی و پذیرش گردشگران»، «آثار و نتایج اجتماعی و فرهنگی گردشگری» هر کدام با ۵ فراوانی (۱/۸ درصد)، «آثار و نتایج اقتصادی

گردشگری»، «انواع مختلف گردشگری» و «هویت گردشگر(داخلی و خارجی)» هر کدام با ۴ فراوانی(۱/۴ درصد)، «تعاریف و مفاهیم گردشگری» و «وسایل حمل و نقل مسافرتی» هر کدام با ۳ فراوانی(۱/۱ درصد)، «رعایت اصول محیط زیست در هنگام گردشگری» و «بهداشت سفر

و کمک‌های اولیه» هر کدام با ۲ فراوانی(۰/۷۱ درصد) توجه کمتری شده است و به مؤلفه‌های «اماکن پذیرایی و اقامتی»، «تأثیر سیر و سفر بر رشد شخصیت و بلوغ فکری» هیچ اشاره‌ای نشده بود.

جدول ۲: فراوانی مؤلفه‌های سواد گردشگری در کتاب‌های درسی پایه دهم علوم انسانی

ب: فراوانی مؤلفه‌های آموزش گردشگری در کتاب‌های درسی پایه یازدهم رشته علوم انسانی

مطابق با جدول شماره ۳، در کتاب‌های درسی پایه یازدهم در مجموع ۳۳۵ مرتبه به مؤلفه‌های سواد گردشگری توجه شده است. در این کتاب‌های درسی به ترتیب کتاب‌های «انسان و محیط زیست» با ۱۶۲ فراوانی(۴۸/۳ درصد)، جغرافیای (۲) با ۸۱ فراوانی(۲۴/۲ درصد)، تاریخ(۲) با ۶۵ فراوانی(۱۹/۴ درصد) و فارسی(۲)، یک مورد، بیشترین توجه را مؤلفه‌های سواد گردشگری داشته‌اند و در کتاب «دین و زندگی(۲)»، هیچ اشاره‌ای به مؤلفه‌های سواد گردشگری نشده است. همچنین در کتاب‌های درسی این پایه به مؤلفه‌های «جاذبه‌های تاریخی، باستانی، هنری و فرهنگی» با ۱۳۱ فراوانی(۳۹ درصد)، «جاذبه‌های طبیعی» با ۴۹ فراوانی(۱۴/۶ درصد)، «رعایت اصول محیط زیست در هنگام گردشگری» با ۳۵ فراوانی(۱۰/۴ درصد)، «انواع مختلف گردشگری» با ۲۲ فراوانی(۶/۶ درصد)، «اماکن مذهبی، قبور شهدا و میادین جنگ» با ۲۱

ردیف	مجموع	تاریخ (۱)	آبادی دفاعی	فارسی (۱)	تاریخ (۱)	اقتصاد	دین و زندگی (۱)	تاریخ (۱)	مؤلفه‌ها
۱/۸	۵	۰	۱	۲	۰	۰	۰	۲	ترویج فرهنگ سفر و گردشگری، مهمان‌نوازی و پذیرش گردشگران
۱/۸	۵	۰	۴	۰	۰	۰	۰	۱	آثار و نتایج اجتماعی و فرهنگی گردشگری
۱/۴	۴	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۴	آثار و نتایج اقتصادی گردشگری
۰/۷۱	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲	رعایت اصول محیط زیست در هنگام گردشگری
۶۱/۴	۱۷۲	۱۳۵	۰	۰	۷	۰	۰	۳۰	جاذبه‌های تاریخی، باستانی، هنری و فرهنگی.
۱۴/۶	۴۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۴۱	جاذبه‌های طبیعی
۸/۹	۲۵	۱	۱۵	۰	۵	۰	۰	۴	اماکن مذهبی، قبور شهدا و میادین جنگ
۳/۶	۱۰	۰	۳	۰	۰	۰	۷	۰	دیدگاه دین اسلام در مورد سیر و سیاحت
۰/۷۱	۲	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۱	بهداشت سفر و کمک‌های اولیه
۱/۱	۳	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۳	وسایل حمل و نقل مسافرتی
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	اماکن پذیرایی و اقامتی
۱/۴	۴	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۴	انواع مختلف گردشگری
۱/۱	۳	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۳	تعاریف و مفاهیم گردشگری
۱/۴	۴	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۲	هویت گردشگر(داخلی و خارجی)
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	تأثیر سیر و سفر بر رشد شخصیت و بلوغ فکری گردشگر
۱۰۰	۲۸۰	۱۳۸	۲۴	۲	۱۲	۰	۷	۹۷	مجموع
	۱۰۰	۴۹/۳	۸/۶	۰/۷۱	۴/۳	۰	۲/۵	۳/۶	درصد
								۴	

فراوانی(۳/۶ درصد)، «اماکن پذیرایی و اقامتی» با ۱۵ فراوانی(۴/۵ درصد)، «آثار و نتایج اقتصادی گردشگری» با ۱۳ فراوانی(۳/۹ درصد)، «ترویج فرهنگ سفر و گردشگری، مهمان‌نوازی و پذیرش گردشگران» با ۱۲ فراوانی(۳/۶ درصد)، بیشترین توجه و به مؤلفه‌های «تعاریف و مفاهیم

جدول ۳: فراوانی مؤلفه‌های سواد گردشگری در کتاب‌های درسی پایه یازدهم

مطابق با جدول شماره ۴، در کتاب‌های درسی پایه دوازدهم در مجموع ۹۶ مرتبه به مؤلفه‌های سواد گردشگری توجه شده است. در این پایه تحصیلی به ترتیب، کتاب‌های درسی «تحلیل فرهنگی» با ۴۵ فراوانی (۴۶/۸ درصد)، تاریخ (۳) با ۱۶ فراوانی (۱۶/۷ درصد) و جغرافیای (۳) با ۱۴ فراوانی (۱۴/۶ درصد) بیشترین توجه و کتاب‌های درسی «فارسی (۳)» با ۹ فراوانی (۹/۴ درصد)، «مطالعات اجتماعی (۳)» با ۷ فراوانی (۷/۳ درصد) و «مدیریت خانواده» با ۵ فراوانی (۵/۲ درصد) توجه کمتری به مؤلفه‌های سواد گردشگری داشته‌اند و در کتاب «دین و زندگی (۳)» هیچ اشاره‌ای به مؤلفه‌های سواد گردشگری نشده است. همچنین در کتاب‌های این پایه تحصیلی، به مؤلفه «جاذبه‌های تاریخی، باستانی، هنری و فرهنگی» با ۶۳ فراوانی (۶۶/۳ درصد) بیشترین توجه و به مؤلفه‌های «ترویج فرهنگ سفر و گردشگری، مهمان‌نوازی و پذیرش گردشگران» با ۹ فراوانی (۹/۵ درصد)، «آثار و نتایج اقتصادی گردشگری» و «وسایل حمل و نقل مسافرتی» هر کدام با ۶ فراوانی (۶/۳ درصد)، «آثار و نتایج اجتماعی و فرهنگی گردشگری» و «هویت گردشگر (داخلی و خارجی)» هر کدام با ۴ فراوانی (۴/۲ درصد)،

کتاب‌های درسی									مؤلفه‌ها
ردیف	مجموع	فارسی (۲)	تاریخ (۲)	دین و زندگی (۲)	جامعه‌شناسی (۲)	انسان و محیط زیست	جغرافیای (۲)		
۳/۶	۱۲	۱	۰	۰	۰	۸	۳	ترویج فرهنگ سفر و گردشگری، مهمان‌نوازی و پذیرش گردشگران	
۱/۸	۶	۰	۰	۰	۰	۵	۱	آثار و نتایج اجتماعی و فرهنگی گردشگری	
۳/۹	۱۳	۰	۰	۰	۰	۸	۵	آثار و نتایج اقتصادی گردشگری	
۱۰/۴	۳۵	۰	۰	۰	۰	۳۲	۳	رعایت اصول زیست محیطی در هنگام گردشگری	
۳۹	۱۳۱	۰	۵۸	۰	۲۳	۲۴	۲۶	جاذبه‌های تاریخی، باستانی، هنری و فرهنگی.	
۱۴/۶	۴۹	۰	۰	۰	۰	۳۰	۱۹	جاذبه‌های طبیعی	
۶/۳	۲۱	۰	۷	۰	۳	۵	۶	اماکن مذهبی، قبور شهدا و میادین جنگ	
۰/۶	۲	۰	۰	۰	۰	۲	۰	دیدگاه دین اسلام در مورد سیر و سیاحت	
۴/۲	۱۴	۰	۰	۰	۰	۷	۷	بهداشت سفر و کمک‌های اولیه	
۰/۶	۲	۰	۰	۰	۰	۱	۱	وسایل حمل و نقل مسافرتی	
۴/۵	۱۵	۰	۰	۰	۰	۸	۷	اماکن پذیرایی و اقامتی	
۶/۶	۲۲	۰	۰	۰	۰	۲۱	۱	انواع مختلف گردشگری	
۲/۱	۷	۰	۰	۰	۰	۷	۰	تعاریف و مفاهیم گردشگری	
۱/۸	۶	۰	۰	۰	۰	۴	۲	هویت گردشگر (داخلی و خارجی)	
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	تأثیر سیر و سفر بر رشد شخصیت و بلوغ فکری گردشگر	
۱۰۰	۳۳۵	۱	۶۵	۰	۲۶	۱۶۲	۸۱	مجموع	
	۱۰۰	۰/۳	۱۹/۴	۰	۷/۸	۴۸/۳	۲۴/۲	درصد	

191

فراوانی (۱/۴ درصد) توجه کمتری شده بود و به مؤلفه « تأثیر سیر و سفر بر رشد شخصیت و بلوغ فکری گردشگر » هیچ اشاره‌ای نشده بود.

جدول ۵: فراوانی مؤلفه‌های سواد گردشگری در کتاب‌های دوره متوسطه دوم رشته علوم انسانی

در ادامه
جهت
تحلیل
دقیق‌تر
یافته‌های
پژوهش از
روش
آنتروپی
شانون
استفاده شد.
ابتدا جهت

مؤلفه‌ها	پایه‌های تحصیلی	پایه دهم	پایه یازدهم	پایه دوازدهم	ردیف
ترویج فرهنگ سفر و گردشگری، مهمان‌نوازی و پذیرش گردشگران	۵	۱۲	۹	۲۶	۳/۶
آثار و نتایج اجتماعی و فرهنگی گردشگری	۵	۶	۴	۱۵	۲/۱
آثار و نتایج اقتصادی گردشگری	۴	۱۳	۶	۲۳	۳/۲
رعایت اصول زیست محیطی در هنگام گردشگری	۲	۳۵	۰	۳۷	۵/۲
جاذبه‌های تاریخی، باستانی، هنری و فرهنگی.	۱۷۲	۱۳۱	۶۳	۳۶۶	۵۱/۵
جاذبه‌های طبیعی	۴۱	۴۹	۰	۹۰	۱۲/۶
اماکن مذهبی، قبور شهدا و میادین جنگ	۲۵	۲۱	۲	۴۸	۶/۷
دیدگاه دین اسلام در مورد سیر و سیاحت	۱۰	۲	۰	۱۲	۱/۷
بهداشت سفر و کمک‌های اولیه	۲	۱۴	۱	۱۷	۲/۴
وسایل حمل و نقل مسافرتی	۳	۲	۶	۱۱	۱/۵
اماکن پذیرایی و اقامتی	۰	۱۵	۱	۱۶	۲/۲
انواع مختلف گردشگری	۴	۲۲	۰	۲۶	۳/۶
تعاریف و مفاهیم گردشگری	۳	۷	۰	۱۰	۱/۴
هویت گردشگر (داخلی و خارجی)	۴	۶	۴	۱۴	۲
تأثیر سیر و سفر بر رشد شخصیت و بلوغ فکری گردشگر	۰	۰	۰	۰	۰
مجموع	۲۸۰	۳۳۵	۹۶	۷۱۱	۱۰۰
درصد	۳۹/۴	۴۷/۱	۱۳/۵	۱۰۰	

پی بردن به بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت داده‌های حاصل با استفاده از فرمول مرحله اول روش آنتروپی شانون به بهنجار کردن داده‌های حاصل پرداخته شد که نتایج آن در جدول شماره ۶، گزارش شده است.

جدول ۶: داده‌های بهنجار شده مؤلفه‌های سواد گردشگری در کتاب‌های رشته علوم انسانی

پایه‌های تحصیلی	پایه دهم	پایه یازدهم	پایه دوازدهم
-----------------	----------	-------------	--------------

مؤلفه‌ها			
ترویج فرهنگ سفر و گردشگری، مهمان‌نوازی و پذیرش گردشگران	۰/۱۹	۰/۴۶	۰/۳۴
آثار و نتایج اجتماعی و فرهنگی گردشگری	۰/۳۳	۰/۴۰	۰/۲۷
آثار و نتایج اقتصادی گردشگری	۰/۱۷	۰/۵۶	۰/۲۶
رعایت اصول زیست محیطی در هنگام گردشگری	۰/۰۵	۰/۹۴	۰
جاذبه‌های تاریخی، باستانی، هنری و فرهنگی	۰/۴۷	۰/۳۶	۰/۱۷
جاذبه‌های طبیعی	۰/۴۵	۰/۵۴	۰
اماکن مذهبی، قبور شهدا و میادین جنگ	۰/۵۲	۰/۴۳	۰/۰۴
دیدگاه دین اسلام در مورد سیر و سیاحت	۰/۸۳	۰/۱۷	۰
بهداشت سفر و کمک‌های اولیه	۰/۱۲	۰/۸۲	۰/۰۶
وسایل حمل و نقل مسافرتی	۰/۲۷	۰/۱۸	۰/۵۴
اماکن پذیرایی و اقامتی	۰	۰/۹۴	۰/۰۶
انواع مختلف گردشگری	۰/۱۵	۰/۸۴	۰
تعاریف و مفاهیم گردشگری	۰/۳۰	۰/۷۰	۰
هویت گردشگر(داخلی و خارجی)	۰/۲۸	۰/۴۳	۰/۲۸
تأثیر سیر و سفر بر رشد شخصیت و بلوغ فکری گردشگر	۰	۰	۰

پس از نرمال سازی داده‌ها، با استفاده از فرمول مراحل دوم آنالیز شانون، مقدار بار اطلاعاتی (Ej) هر یک از مؤلفه‌ها محاسبه شد که در جدول ۷ گزارش شده است.

جدول ۷: مقدار بار اطلاعاتی مؤلفه‌های سواد گردشگری در کتاب‌های درسی رشته علوم انسانی

مؤلفه‌ها	بار اطلاعاتی (Ej)
ترویج فرهنگ سفر و گردشگری، مهمان‌نوازی و پذیرش گردشگران	۰/۹۴۸
آثار و نتایج اجتماعی و فرهنگی گردشگری	۰/۹۸۸
آثار و نتایج اقتصادی گردشگری	۰/۸۹۰
رعایت اصول زیست محیطی در هنگام گردشگری	۰/۱۹۲
جاذبه‌های تاریخی، باستانی، هنری و فرهنگی	۰/۹۳۴
جاذبه‌های طبیعی	۰/۶۲۷
اماکن مذهبی، قبور شهدا و میادین جنگ	۰/۷۵۹
دیدگاه دین اسلام در مورد سیر و سیاحت	۰/۴۱۱
بهداشت سفر و کمک‌های اولیه	۰/۵۲۷
وسایل حمل و نقل مسافرتی	۰/۹۰۶
اماکن پذیرایی و اقامتی	۰/۲۱۳
انواع مختلف گردشگری	۰/۳۹۱
تعاریف و مفاهیم گردشگری	۰/۵۵۶
هویت گردشگر(داخلی و خارجی)	۰/۹۸۲
تأثیر سیر و سفر بر رشد شخصیت و بلوغ فکری گردشگر	۰

فرمول مراحل سوم روش آنالیز اهمیت (Wj) هر یک از مؤلفه‌ها جدول ۸ گزارش شده است. مطابق با کتاب‌های درسی دوره متوسطه دوم مؤلفه‌های «آثار و نتایج اجتماعی و با ضریب اهمیت ۰/۱۰۶»، «هویت خارجی» با ضریب اهمیت ۰/۱۰۵، گردشگری، مهمان‌نوازی و پذیرش

در ادامه با استفاده از شانون، مقدار ضریب محاسبه شد که در جدول شماره ۸، در رشته علوم انسانی، فرهنگی گردشگری» گردشگر(داخلی و «ترویج فرهنگ سفر و

گردشگران» با ضریب اهمیت ۰/۱۰۲، «جاذبه‌های تاریخی، باستانی، هنری و فرهنگی» با ضریب اهمیت ۰/۱۰۰، «وسایل حمل و نقل مسافرتی» با ضریب اهمیت ۰/۰۹۷، «آثار و نتایج اقتصادی گردشگری» با ضریب اهمیت ۰/۰۹۵ دارای بیشترین ضریب اهمیت و مؤلفه‌های «اماکن مذهبی، قبور شهدا و میادین جنگ» با ضریب اهمیت ۰/۰۸۱، «جاذبه‌های طبیعی» با ضریب اهمیت ۰/۰۶۷، «تعاریف و مفاهیم گردشگری» با ضریب اهمیت ۰/۰۵۹، «دیدگاه دین اسلام در مورد سیر و سیاحت» با ضریب اهمیت ۰/۰۴۴، «انواع مختلف گردشگری» با ضریب اهمیت ۰/۰۴۲، «اماکن پذیرایی و اقامتی» با ضریب اهمیت ۰/۰۲۳، «رعایت اصول زیست محیطی در هنگام گردشگری» با ضریب اهمیت ۰/۰۲۱ دارای ضریب اهمیت کمتری بوده است. و به مؤلفه «تأثیر سیر و سفر بر رشد شخصیت و بلوغ فکری گردشگر» هیچ اشاره‌ای نشده بود.

جدول ۸: ضریب اهمیت مؤلفه‌های سواد گردشگری در کتاب‌های درسی رشته علوم انسانی

مؤلفه‌ها	ضریب اهمیت (Wj)
ترویج فرهنگ سفر و گردشگری، مهمان‌نوازی و پذیرش گردشگران	۰/۱۰۲
آثار و نتایج اجتماعی و فرهنگی گردشگری	۰/۱۰۶
آثار و نتایج اقتصادی گردشگری	۰/۰۹۵
رعایت اصول زیست محیطی در هنگام گردشگری	۰/۰۲۱
جاذبه‌های تاریخی، باستانی، هنری و فرهنگی	۰/۱۰۰
جاذبه‌های طبیعی	۰/۰۶۷
اماکن مذهبی، قبور شهدا و میادین جنگ	۰/۰۸۱
دیدگاه دین اسلام در مورد سیر و سیاحت	۰/۰۴۴
بهداشت سفر و کمک‌های اولیه	۰/۰۵۶
وسایل حمل و نقل مسافرتی	۰/۰۹۷
اماکن پذیرایی و اقامتی	۰/۰۲۳
انواع مختلف گردشگری	۰/۰۴۲
تعاریف و مفاهیم گردشگری	۰/۰۵۹
هویت گردشگر (داخلی و خارجی)	۰/۱۰۵
تأثیر سیر و سفر بر رشد شخصیت و بلوغ فکری گردشگر	۰

نتیجه‌گیری

امروزه صنعت گردشگری یکی از عوامل اصلی رشد اقتصادی و همچنین یکی از موارد مهم در تبادلات فرهنگی بین کشورها است و به عنوان گسترده‌ترین صنعت خدماتی جهان، حائز جایگاه ویژه‌ای است؛ از این رو بسیاری از کشورها، در رقابتی نزدیک و فشرده در پی افزایش بیش از پیش منافع و عواید خود از این فعالیت می‌باشند. امروزه همه کشورهای جهان بر آموزش نسل جوان به عنوان راهی مؤثر برای توسعه صنعت گردشگری تأکید دارند. نظام‌های آموزش و پرورش، نقش اساسی در گسترش صنعت گردشگری به عهده دارند. در نظام آموزش و پرورش، کتاب‌های درسی به عنوان مهمترین و اصلی‌ترین ابزار و رسانه آموزشی جهت انتقال معانی، مفاهیم و ارزش‌های مورد نظر به دانش‌آموزان مورد استفاده قرار می‌گیرند. بر این اساس در پژوهش حاضر وضعیت مؤلفه‌های آموزش گردشگری در کتاب‌های درسی دوره متوسطه دوم رشته علوم انسانی مورد توجه قرار گرفت. یافته‌های پژوهش نشان داد که در پایه تحصیلی یازدهم، بیشترین توجه و در پایه دوازدهم کمترین توجه به مؤلفه‌های آموزش گردشگری مبذول شده است. همچنین در بین کتاب‌های درسی، در کتاب‌های درسی «انسان و محیط زیست» و «جغرافیای (۱)» و «جغرافیای (۲)»، به مؤلفه‌های آموزش گردشگری توجه بیشتری شده است. علاوه بر این، در کتاب‌های درسی این دوره به ترتیب به مؤلفه‌های «جاذبه‌های تاریخی، باستانی، هنری و فرهنگی»، «جاذبه‌های طبیعی»، «اماکن مذهبی، قبور شهدا و میادین جنگ»، «رعایت اصول زیست محیطی در هنگام گردشگری»، «ترویج فرهنگ سفر و گردشگری، مهمان‌نوازی و پذیرش گردشگران»، «انواع مختلف گردشگری»، «آثار و نتایج

اقتصادی گردشگری، توجه بیشتر و به مؤلفه‌های «بهداشت سفر و کمک‌های اولیه»، «اماکن پذیرایی و اقامتی»، «آثار و نتایج اجتماعی و فرهنگی گردشگری»، «هویت گردشگر»، «دیدگاه دین اسلام در مورد سیر و سیاحت»، «وسایل حمل و نقل مسافرتی»، «تعاریف و مفاهیم گردشگری» توجه کمتری شده بود و به مؤلفه «تأثیر سیر و سفر بر رشد شخصیت و بلوغ فکری گردشگر» هیچ اشاره‌ای نشده بود. همچنین بررسی شاخص ضریب اهمیت نشان داد که برخی از مؤلفه‌ها همچون «رعایت اصول زیست محیطی در هنگام گردشگری»، «اماکن پذیرایی و اقامتی» و «انواع مختلف گردشگری» ضریب اهمیت بسیار پایینی داشتند که این مسأله نشان می‌دهد که این مؤلفه‌ها، توزیع و پراکندگی مناسبی در کتاب‌های درسی سه پایه تحصیلی نداشته‌اند. در مجموع یافته‌های این پژوهش نشان دهنده این است که در کتاب‌های درسی دوره متوسطه دوم رشته علوم انسانی توجه متعادل و متوازن به مؤلفه‌های آموزش گردشگری نشده بود. این یافته با نتایج پژوهش‌های حیدری (۱۴۰۰)، مهدی‌پور میر و همکاران (۱۳۹۸)، یوسفی (۱۳۹۷) و نجات‌کیانی (۱۳۸۷) همسو می‌باشد.

بر مبنای نتایج این پژوهش، پیشنهادات زیر ارائه می‌گردد.

- بیست و نه آیه قرآن کریم در زمینه اهمیت گردشگری و سیر و سیاحت می‌باشد، بر این اساس توصیه می‌شود به همین نسبت، دیدگاه دین اسلام در خصوص اهمیت سیر و سیاحت و گردشگری در کتاب‌های درسی و بویژه در کتاب‌های درسی دین و زندگی تبیین شود.

- در قرآن کریم و احادیث و روایات تأکید ویژه‌ای بر نقش گردشگری در رشد شخصیت و بلوغ فکری شده است. این موضوع در کتاب‌های درسی دوره متوسطه دوم مغفول مانده است، بر این اساس توصیه می‌شود، مؤلفان کتاب‌های درسی به این مؤلفه، توجه ویژه‌ای داشته باشند.

- گردشگری نقش مؤثری در توسعه اقتصادی کشورها دارد، این موضوع در کتاب درسی «اقتصاد» پایه دهم مغفول مانده است، از این رو توصیه می‌شود در این کتاب درسی، در قالب یک «درس»، اقتصاد گردشگری و پیامدهای آن در توسعه اقتصادی و رشد کارآفرینی تبیین گردد.

- مؤلفه‌های آموزش گردشگری به صورت نامتوازن در کتاب‌های درسی دوره متوسطه دوم توزیع شده است به گونه‌ای که ۴۷/۱ درصد این مؤلفه‌ها در پایه یازدهم و ۱۳/۵ درصد در پایه دوازدهم (حدود ۳/۵ برابر) می‌باشد. با توجه به اینکه پایه دوازدهم، پایه تحصیلی پایانی دانش‌آموزان می‌باشد، توصیه می‌شود در این پایه تحصیلی توجه جدی‌تری به مؤلفه‌های آموزش گردشگری مبذول شود.

- توجه به مؤلفه‌های آموزش گردشگری در کتاب‌های درسی جامعه‌شناسی دوره متوسطه دوم، بسیار کم و ناقص بوده است، توصیه می‌شود در این کتاب‌ها به اهمیت گردشگری و بویژه به مؤلفه «آثار و نتایج اجتماعی و فرهنگی گردشگری» توجه ویژه‌ای مبذول شود.

- برخی از مؤلفه‌های آموزش گردشگری همچون «رعایت اصول زیست محیطی در هنگام گردشگری»، «اماکن پذیرایی و اقامتی» و «انواع مختلف گردشگری» ضریب اهمیت بسیار پایینی داشتند، توصیه می‌شود در طراحی و تألیف کتاب‌های درسی به توزیع متوازن این مؤلفه‌ها در کتاب‌های درسی هر سه پایه تحصیلی توجه شود. - توصیه می‌شود بر اساس مؤلفه‌های سواد گردشگری مطرح شده در این پژوهش، وضعیت سواد گردشگری دانش‌آموزان و دانشجویان مورد بررسی قرار گیرد.

منابع

آذر، عادل (۱۳۸۰). بسط و توسعه روش آنتروپی شانون برای پردازش داده‌ها در تحلیل محتوا. فصلنامه علمی-پژوهشی دانشگاه الزهر، سال ۱۱ (۳۷)، ۱-۱۷.

بارنز، پیتر (۱۳۹۰). درآمدی بر مردم‌شناسی گردشگری، تهران: نشر افکار

- پاپلی یزدی، محمد حسین؛ سقایی، مهدی (۱۳۹۳). گردشگری/ماهیت و مفاهیم، تهران: انتشارات سمت
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۹۹). مفاتیح الحیات، قم: مرکز نشر اسراء
- حیدری، فاطمه (۱۴۰۰) بررسی جایگاه گردشگری در کتاب‌های درسی پایه نهم، پایان نامه کارشناسی ارشد علوم تربیتی، دانشگاه پیام نور.
- رضوانی، علی اصغر (۱۳۹۸). جغرافیا و صنعت توریسم، تهران: دانشگاه پیام نور
- رنجبریان، بهرام؛ زاهدی، محمد (۱۳۹۴). شناخت گردشگری، اصفهان: چهار باغ
- زاهدی، محمد، رنجبریان، بهرام (۱۳۹۵). خدمات صنعت گردشگری، اصفهان: چهار باغ
- سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی (۱۴۰۰). انسان و محیط زیست، تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی
- سرمد، زهره؛ بازرگان، عباس؛ حجازی، الهه (۱۳۹۳). روش‌های تحقیق در علوم رفتاری، تهران: نشر آگه
- سعدی پور، اسماعیل (۱۳۹۹). روش‌های تحقیق در روان‌شناسی و علوم تربیتی، تهران: نشر دوران
- صالحی عمران، ابراهیم؛ سبحانی نژاد، مهدی (۱۳۹۴). تحلیل میزان توجه به مولفه‌های شهداء و ایثارگران دفاع مقدس در محتوای کتب درسی دوره ابتدایی، فصلنامه پژوهش‌های آموزشی و یادگیری (دانشور رفتار)، ۲۲ (۶)، ۲۳۴-۲۱۱.
- ضیایی، محمود، میرزایی، روزبه (۱۳۹۴). واژگان تخصصی فراغت، گردشگری و هتل‌داری، تهران: انتشارات ترمه
- قاسمی، حمید (۱۴۰۰). مرجع پژوهش، تهران: انتشارات اندیشه آرا
- کاظمی، مهدی (۱۳۹۹). مدیریت گردشگری، تهران: انتشارات سمت.
- کرپندورف، کلوس (۱۳۹۴). تحلیل محتوا، مبانی روش‌شناسی، ترجمه هوشنگ نایی، تهران: نشر نی.
- گال، مردیت؛ بورگ، والتر (۱۳۹۹). روش‌های تحقیق کمی و کیفی در علوم تربیتی و روان‌شناسی، تهران: انتشارات سمت
- محللاتی، صلاح الدین (۱۳۸۰). درآمدی بر جهانگردی، تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی
- محمدیان، یوسف (۱۳۸۹) بررسی میزان توجه به توریسم در برنامه درسی علوم انسانی دوره تحصیلی راهنمایی ایران، پایان نامه کارشناسی ارشد علوم تربیتی، دانشگاه آزاد مرودشت
- مرکز الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت (۱۳۹۷). سند الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت، تهران: ایران
- معصومی، مسعود (۱۳۸۵). ماهیت گردشگری، تهران: انتشارات پیک کوثر.
- مهدی پور میر، سیده راضیه و همکاران (۱۳۹۸) تحلیل محتوای کتاب‌های درسی پایه ششم بر مبنای مؤلفه‌های آموزش گردشگری، فصلنامه برنامه ریزی و توسعه گردشگری، دوره ۸، شماره ۲، ۱۹-۱.
- نجات کیانی، علی (۱۳۸۷) بررسی جایگاه توریسم در کتاب‌های درسی دوره تحصیلی ابتدایی، پایان نامه کارشناسی ارشد علوم تربیتی، دانشگاه شهید بهشتی.
- نیکلس، ادری؛ نیکلس، هاوارد (۱۳۸۱). راهنمای عملی برنامه ریزی درسی، ترجمه داریوش دهقان، تهران: انتشارات قدیانی
- هولستی، ال. آر (۱۳۷۴). تحلیل محتوا در علوم اجتماعی و انسانی، ترجمه نادر سالار زاده، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی.
- یارمحمدیان، محمدحسین (۱۳۹۷). اصول برنامه ریزی درسی، تهران: انتشارات یادواره کتاب
- یوسفی پور، حمزه (۱۳۹۷). تحلیل محتوای کتب مطالعات اجتماعی دوره متوسطه اول بر اساس توجه آنها به اهمیت گردشگری، پایان نامه کارشناسی ارشد علوم تربیتی، دانشگاه پیام نور.

- Addison, A., & Taumoepeau, S. (2016). Tourism's place in the school curriculum: A case study from Tonga. *Open Journal of International Education*, 1(2), 4-28.
- Adukaite, A., van Zyl, I., Er, S., & Cantoni, L. (2017). Teacher perceptions on the use of digital gamified learning in tourism education: The case of South African secondary schools. *Computers & Education*, 111(2), 172-190.
- Airey, D. (2016). Tourism education: Past, present and future. *The Business of Tourism*, (17), 9-12.
- Altabach, P. C. (2015). *Textbook in American society: Politics, and Pedagogy*. Albany, NY: state university of New York Press.
- Gardella, N. B. (2020). Promoting tourism education in elementary and secondary schools: An experience from Colombia. *Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, 2(26), 130-147.
- Goeldner, C. R., Ritchie, J. R. B., & McIntosh, R. W. (2000). *Tourism: Principles, practices, philosophies* (8th ed.). Canada: John Wiley & Sons, Inc.
- Hayes, S. & Tucker, H. and Golding, C. (2019). Exploring 'deep learning' during an international tourism field school. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, <https://doi.org/10.1016/j.jhlste.2019.100229>, 8-1.

- Jameson-Charles, M. (2012). Tourism education from a relationship management perspective. *Caribbean Curriculum*, 19(3), 145–170.
- Obi, N. P. (2013). Incorporate tourism education into secondary school curriculum – kafewo. Retrieved from, <http://www.nico.gov.ng/index.php/category-list/481incorporate-tourism-education-into-secondary-school-curriculum-kafewo>.
- Olsson, A. & Martinsson, M. L. (2007). *Power and the Tourism Curriculum*. Helsingborg, Sweden.
- Ruhanen, L. & Bowles, L. (2019). Student Perspectives of Responsible Tourism Behaviour: The Role of Tourism Education, *Journal of Hospitality and Tourism Education*, 12(3), 11-1.
- Velempini, K. & Martin, B. (2019). Place-based education as a framework for tourism education in secondary schools: A case study from the Okavango Delta in Southern Africa, *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, (25)1, 112-129.